

ZBORNIK RADOVA

SVEZAK GEOGRAFIJA

GODINA XII, BROJ 12, TUZLA, 2016.

- 1. RECENTNE MORFOLOŠKO-HIDROGRAFSKE PROMJENE NA
PODRUČJU POVRŠINSKIH KOPOVA SJEVERNOG KREKANSKOG
SINKLINORIJUMA** **5**
**RECENT MORPHOLOGICAL-HYDROGRAPHICAL CHANGES
IN THE AREA OF THE OPEN PITS OF NORTHERN KREKA
SYNCLINORIUM**
Sabahudin Smajić, Edin Hadžimustafić
- 2. MORFOLOŠKE KARAKTERISTIKE SLIVA RIJEKE SOLINE** **23**
**MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE SOLINA RIVER
BASIN**
Edin Hadžimustafić, Sabahudin Smajić
- 3. PROMJENA STATUSA INTERNO RASELJENIH BOŠNJAKA
OPĆINE SREBRENICA U PERIODU 2005-2015. GODINE NA
PODRUČJU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE** **33**
**CHANGE IN THE STATUS OF INTERNALLY DISPLACED BOSNIACS
OF THE SREBRENICA MUNICIPALITY IN THE AREA OF
FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA DURING THE
PERIOD 2005-2015**
Alija Suljić, Alma Kadušić, Dževad Mešanović, Sabahudin Smajić
- 4. GRANIČNI (TERITORIJALNI) SPOROVI BOSNE I
HERCEGOVINE SA SUSJEDNIM DRŽAVAMA** **49**
**BORDER/TERRITORIAL DISPUTES OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA WITH NEIGHBORING COUNTRIES**
Amir Halilović, Alija Suljić
- 5. DOBNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA SUĆESKE U PERIODU
OD 1961. DO 1991. GODINE** **65**
**AGE STRUCTURE OF THE POPULATION IN SUĆESKA IN THE
PERIOD FROM 1961 TO 1991**
Nusret Hodžić
- 6. LEŽIŠTA I EKSPLOATACIJA ENERGETSKIH I MINERALNIH
RESURSA NA PODRUČJU GRADA TUZLA** **75**
**DEPOSITS AND EXPLOITATION OF ENERGY AND MINERAL
RESOURCES IN THE AREA OF THE TOWN OF TUZLA**
Dževad Mešanović, Alija Suljić, Nedima Smajić
- 7. GEOLOŠKA GRAĐA I REZERVE NAJVAŽNIJIH MINERALNIH
RESURSA SJEVEROISTOČNE BOSNE** **91**
**GEOLOGICAL STRUCTURE AND MOST IMPORTANT RESERVES
MINERAL RESOURCES OF NORTHEAST BOSNIA**
Fadila Kudumović Dostović, Edin Mačak

- 8. NAČIN KORIŠTENJA, UGROŽENOST I DEVASTACIJA TLA
NA PODRUČJU GRADA TUZLA
THE USE, VULNERABILITY AND DEVASTATION OF THE
SOIL IN THE CITY OF TUZLA**
Željka Stjepić Srkalović, Semir Ahmetbegović, Senad Gutić
- 9. VALORIZACIJA NAJVAŽNIJIH TURISTIČKIH VRIJEDNOSTI
TUZLE
VALORIZATION OF THE MOST IMPORTANT TOURIST
VALUES OF TUZLA** **113**
Jusuf Omerović
- 10. PROMJENE NAČINA KORIŠTENJA POLJOPRIVREDNOG
ZEMLJIŠTA I NJIHOV UTICAJ NA PRIVREDNI RAZVOJ
OPĆINE SREBRENİK
THE CHANGES IN THE AGRICULTURAL LAND USE AND
ITS IMPACT ON ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE
SREBRENİK MUNICIPALITY** **123**
Edin Okić

**GRANIČNI (TERITORIJALNI) SPOROVI BOSNE I HERCEGOVINE SA
SUSJEDNIM DRŽAVAMA**

**BORDER/TERRITORIAL DISPUTES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
WITH NEIGHBORING COUNTRIES**

Mr. Amir Halilović, profesor geografije, dr. sc. Alija Suljić, vanredni profesor

Odsjek za geografiju, Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Tuzli

Sažetak

U radu su analizirani granični (teritorijalni) sporovi Bosne i Hercegovine sa susjednim državama. U prvom dijelu rada analizirani su granični sporovi Bosne i Hercegovine sa Republikom Hrvatskom. U drugom dijelu rada analizirani su granični sporovi Bosne i Hercegovine sa Republikom Srbijom. U trećem dijelu rada analizirani su granični sporovi Bosne i Hercegovine sa Republikom Crnom Gorom. Svi sporovi odnose se na nemogućnost precizne delimitacije granica.

Cljučne riječi: Bosna i Hercegovina, granice, teritorij, sporovi, Hrvatska, Srbija, Crna Gora

Abstract

The paper analyzes border/territorial disputes of Bosnia and Herzegovina with neighboring countries. The first part of the paper analyzes border/territorial disputes of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Croatia. The second part of the paper analyzes border (territorial) disputes of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Serbia. The third part of the paper analyzes border/territorial disputes of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Montenegro. All these disputes are related to the inability of precise delimitation.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, borders, territory, disputes, Croatia, Serbia, Montenegro

1. Uvod

Nakon disolucije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije unutrašnje granice između njenih republika postale su međunarodne državne granice. Činjenica je da granice unutar jugoslovenske federacije među pojedinim članicama nisu bile definitivno riješene, te da su one bile uzrok brojnih i veoma oštih rasprava u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Na osnovu mišljenja Međunarodne arbitražne komisije (tzv. Badinterova komisija) od 11. januara 1992. godine, demarkacijske^{1 2} linije između dotadašnjih jugoslovenskih republika moći će da se mijenjaju samo putem slobodnog i međusobnog dogovora. Ukoliko se ne dogovori suprotno ranije granice poprimaju karakter granica koje štiti međunarodno pravo.

Navedeno mišljenje Badinterove komisije reafirmiralo je i potvrdilo avnojevske granice bivših jugoslovenskih republika kao osnovu za razgraničenje, odnosno kao nove državne granice koje štiti međunarodno pravo (Perković, 2013). I pored činjenice da su nekadašnje administrativne granice između republika postale državne granice, u postupcima identifikacije granične crte naišlo se na niz otvorenih pitanja, tako da i danas, dvadeset pet godina nakon disolucije SFRJ i stvaranja novih nezavisnih država,

2

samo Bosna i Hercegovina i Crna Gora imaju ratifikovan sporazum kojim se uređuje pitanje identifikacije državne granice između država nastalih raspadom bivše Jugoslavije.

Neriješeni granični (teritorijalni) sporovi i problem oko označavanja granica identificirani su kao neke od osnovnih prepreka u efikasnoj implementaciji napora međunarodne zajednice usmjerenih na stabilizaciju i izgradnju mira na Balkanu. Europska komisija je godinama u svojim izvještajima o napretku isticala i naglašavala potrebu za rješavanjem ovih pitanja kao značajan faktor za uređenje odnosa između država, te doprinos regionalnoj stabilnosti. Neriješeni teritorijalni sporovi mogu narušiti proces integracije, te nesporno imati velike posljedice na širu regionalnu stabilnost (Mihajlović, 2012).

2. Granični sporovi Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom

Ugovor o državnoj granici između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine potpisali su u Sarajevu još 30. jula 1999. godine predsjednici Franjo Tuđman i Alija Izetbegović. Bio je sastavljen uz pomoć stranih stručnjaka. Nakon potpisivanja niti jedna stranka nije ga prema svojim ustavnim propisima ratifikovala. Ali prema njegovu članu 22. taj se Ugovor privremeno primjenjuje od dana njegova potpisivanja, a sklopljen je na neodređeno vrijeme. Njegova tačka 3. predviđa da: "Svaka ugovorna strana može otkazati ovaj Ugovor u svako doba, pisanom obaviješću, diplomatskim putem. U tom slučaju, Ugovor prestaje 6 mjeseci od dana nakon što druga stranka primi obavijesti o otkazu Ugovora." Uprkos toj odredbi, ukoliko bi bilo koja stranka otkazala privremenu primjenu toga Ugovora, a do sada nije, granica između Hrvatske i Bosne i Hercegovine ostala bi ista sve dok obje te države ne bi sklopile ugovor o njihovoj novoj granici. Kopnena granica prema ovome Ugovoru najvećim dijelom slijedi granično stanje iz vremena prestanka postojanja SFRJ 1991. godine i uzajamnoga priznanja dviju država 1992. godine (Degan, 2015).

¹ Demarkacija - definiše se kao postavljanje granica na terenu. Demarkacija je mehanički proces koji uključuje postavljanje graničnih oznaka i stupova koji se kasnije ucrtavaju na kartama.

² Dana 26. augusta .2015. godine, u Beču je parafiran sporazum o granicama između predstavnika vlasti Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Isti sporazum ratifikovala je Skupština Crne Gore 29.12.2015., kao i Predsjedništvo Bosne i Hercegovine 12. januara 2016. godine.

2.1. Problematika granice u području Neuma

Nakon Drugoga svjetskog rata u Jadranskom moru bile su tri obalne države. Obalu ukupne dužine 3.737 km dijelile su Jugoslavija (56%), Italija (33%) i Albanija (11%). Nova politička karta Europe, nastala u razdoblju geopolitičke tranzicije nakon raspada bipolarnoga svijeta i sloma komunizma, odrazila se i na prilike u Jadranskom moru. Broj obalnih država više je nego udvostručen. Nekadašnja jugoslavenska obala podijeljena je na slovenski, bosanskohercegovački, crnogorski i, najduži, hrvatski dio.

Prema Konvenciji o pravu mora i važećim običajima u međunarodnim odnosima, uski izlaz na more kod Neuma dovoljan je razlog da Bosni i Hercegovini pripadne i teritorijalno more. Granica na moru zacrtana u okviru graničnoga sporazuma postignutog 1999. godine definisana je kao "crta sredine između kopna Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, u skladu s Konvencijom o pravu mora iz 1982. godine" (Klemenčić, Topalović, 2009).

Nedugo nakon što je sporazum postignut u julu 1999. godine, stigli su prigovori iz Dubrovačke županije. Prema sporazumu, naime, cijeli poluotok Klek nalazi se u Bosni i Hercegovini, a prema prigovoru sam vrh poluotoka kao dio nekadašnje Dubrovačke Republike trebao bi shodno tome pripasti Republici Hrvatskoj. Osim toga, prema sporazumu Bosni i Hercegovini pripala su i dva otočića uz poluotok, a prema katastarskoj evidenciji oba su u sastavu Hrvatske. Pokazalo se da je to rezultat činjenice da je morska granica određena kao crta sredine između hrvatskog poluotoka Pelješca i bosanskohercegovačkog poluotoka Kleka. Budući da su otočići bliži Kleku nego Pelješcu, nalaze se unutar bosanskohercegovačkih voda (Slika1).

Slika 1. Granica na području Neum-Kleka

Izvor: Klemenčić, M.: The Border Agreement between Croatia and Bosnia-Herzegovina: The first but not the last, Boundary and Security Bulletin, 7/4, IBRU Durham, 96-101., 1999-2000. (Prilagodio: Amir Halilović)

Bosna i Hercegovina u vezi s namjerom Hrvatske da izgradi oko 2,5 km dugačak most preko malostonskog zaljeva i poveže kopno kod mjesta Kleka s poluotokom Pelješcem i time cestovno zaobiđe bosanskohercegovački izlaz na more u Neumskom zaljevu. Iako je most predviđen na mjestu koje nije u doseg mogućega spornog područja (vrh poluotoka Kleka nije na trasi), Bosna i Hercegovina je njegovu izgradnju dovodila u pitanje kao smetnju za plovidbu u Neumski zaljev.

Ukratko, morsko razgraničenje između Bosne i Hercegovine i Hrvatske je specifično, jer je teritorijalno more Bosne i Hercegovine okruženo unutrašnjim vodama Hrvatske, čineći situaciju prilično jedinstvenom. Vlasti Bosne i Hercegovine su mišljenja da Hrvatska krši UN-ovu Konvenciju, jer jednostrano primjenjuje direktnu liniju razdvajanja (povučenu između otoka Vodenjak-Hvar do rta Proizda-Korčule), onako kako je to bilo u vrijeme bivše Jugoslavije. Čineći ovo, Hrvatska je konstituisala svoju teritorijalnu suverenost i unutrašnje vode, zatvarajući morsko područje Bosne i Hercegovine. U martu 2007. godine, hrvatska vlada je osporila da dva otoka pripadaju Bosni i Hercegovini (Mihajlović, 2012).

2.2. Problematika granice na rijeci Uni između Bosanske i Hrvatske Kostajnice

Granična linija izazvala je spor i na rijeci Uni između Bosanske i Hrvatske Kostajnice. Prigovori bosanskohercegovačke strane se odnose na riječni otok na rijeci Uni koji se nalazi između dva navedena grada i staru tvrđavu koja se nalazi na desnoj obali rijeke Une, a koji su potvrđeni kao dio Hrvatske, iako su bili pod kontrolom Republike Srpske, odnosno Bosne i Hercegovine do 1995. godine. Hrvatska svoje stavove bazira na tvrdnji da riječna ada koju je napravila rijeka Una i njena pritoka Unčica, pripada Hrvatskoj, i da granica ide Unčicom, a ne maticom rijeke Une, te da sporno zemljište prema katastarskom premjeru pripada Hrvatskoj. Bosna i Hercegovina (odnosno entitet Republika Srpska) insistira na poštovanju rješenja postignutih Dejtonskim mirovnim ugovorom iz 1995. godine, gdje je određeno da razgraničenje ide prirodnim tokom rijeke Une. Dogovoreni Ugovor o državnoj granici iz 1999. godine, između dvije države nije ratifikovan zbog upornog insistiranja Hrvatske na zatečenim avnojevskim granicama kojim se teritorija Bosne i Hercegovine, koja izbija na desnu stranu rijeke Une znatno umanjuje u hrvatsku korist, za nekih 40 hektara.

Tokom pregovora, Bosna i Hercegovina nije dostavila nikakve dokaze u prilog tvrdnji o pravu na otok, pa se tako ni u pravnom smislu tokom pregovora otok nije smatrao predmetom spora (Klemenčić, 1999-2000).

2.3. Problematika granice u donjem toku rijeke Une

Radi preciznog utvrđivanja granične linije na Uni, skoro dvije godine razgraničenje su radili eksperti, geometri. Po njima, granična linija prema Republici Hrvatskoj na 19 mjesta prelazi rijeku Unu (Najetović, 2007:73). Članovi Državne komisije za granice iz reda srpskog naroda još su 2005. godine iskazali stav da granicu između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske na rijeci Uni, od naselja Ivanjska do ušća Une u rijeku Savu, treba povući sredinom rijeke Une. Na toj teritoriji Republike Hrvatske nalazi se 200 parcela od kojih su za 197 vlasnici državljeni Bosne i Hercegovine. Oni su ukazali na činjenicu da je granica u donjem toku rijeke Une utvrđena samo na osnovu katastarske granice između rubnih katastarskih općina, a da su prilikom utvrđivanja granične crte zanemareni drugi principi i elementi razgraničenja:

- nijedna katastarska granica uz rijeku Unu nije bila republička administrativna granica, već je ta granica kroz vjekove bila sredina rijeke Une;

Granični (teritorijalni) sporovi Bosne i Hercegovine sa susjednim državama

- preko 90% vlasnika zemljišta na desnoj obali Une koja se katastarski vodi u Republici Hrvatskoj državljeni su Bosne i Hercegovine;
- katastarska granica između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske u donjem toku rijeke Une prelazi na jednu ili drugu stranu na oko 19 mjesta, a na mnogo više mjesta odstupa od sredine korita rijeke Une, što nesporno govori da tom linijom nije moguće utvrditi granicu, a naročito je održavati bez značajnih konflikata;
- na desnoj obali rijeke Une tijela vlasti Republike Hrvatske nikada nisu obnašali nijednu funkciju te vlasti, dok su tijela vlasti Bosne i Hercegovine i njeni sudski organi poslije Drugog svjetskog rata obavljali sve poslove iz svoje nadležnosti na cijelom teritoriju na desnoj obali Une, a to čine i danas (Perković, 2013).

Iz navedenih razloga, članovi Državne komisije za granice Bosne i Hercegovine iz reda srpskog naroda, predlažu Vijeću ministara, Parlamentarnoj skupštini i Predsjedništvu BiH da ne prihvate ratifikaciju Ugovora o državnoj granici između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine iz 1999. godine, zanemarujući činjenicu da je taj dio državne granice identifikovan i precizno opisan u Ugovoru, a to je ista ona granica kakva je bila na dan međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine.

Istina je da se Ugovor Tuđman-Izetbegović privremeno primjenjuje od dana njegovog potpisivanja 30. jula 1999. godine do danas, dakle neprestano više od petnaest godina. Ta se njegova privremena primjena ne može okončati odbijanjem njegove ratifikacije u parlamentima, ali ga svaka od stranaka može otkazati s rokom od šest mjeseci. Ali u tim novim pregovorima bi se otvorila mogućnost osporavanja hiljadu kilometara zajedničke granice, gdje bi došla u pitanje i pripadnost Staroga grada u Hrvatskoj Kostajnici. „A ako bi umjesto pregovora o razgraničenju Hrvatskoj uspjelo s Bosnom i Hercegovinom sklopiti novi sporazum kojim bi zadaću konačnoga utvrđivanja kopnene i morske granice one povjerile nekom međunarodnom sudbenom tijelu, u svjetlosti dosadašnje međunarodne judikature³ Hrvatska nema stvarnih izgleda da taj spor dobije. Stoga bi politička mudrost nalagala da se taj Ugovor ratificira u sadržaju u kojemu su ga predsjednici Tuđman i Izetbegović potpisali“ (Degan, 2015).

2.4. Problematika vojnog aerodroma „Željjava“ kod Bihaća

Vojni aerodrom Željjava, najveći podzemni aerodrom⁴ i nekadašnja baza Jugoslavenske narodne armije, nalazi se na granici Bosne i Hercegovine i Hrvatske, u neposrednoj blizini grada Bihaća, pa je poznat i kao „bihaćki aerodrom“. Činilo ga je pet pista i četiri tunela visokih 8 metara, širokih 30 metara, dugih 3,5 kilometra. Prije povlačenja svojih snaga JNA je minirala i onesposobila objekat. Na teritoriji Hrvatske (općina Korenica) nalazi se radarska stanica na Ličkoj Plješevici, podzemni dio aerodroma, pista 4 i dijelovi pista 1 i 3, dok se piste 2 i 5 nalaze na državnom području Bosne i Hercegovine i pripadaju općini Bihać. Hrvatska vojska je tokom 2007. godine aerodrom Željjava i kasarnu koja se nalazi u obližnjem Ličkom Petrovom Selu proglasila neperspektivnima, jer u skladu sa pograničnim sporazumima vojne jedinice ne smiju biti prisutne u području 15 km od državne granice. Grad Bihać je razmatrao mogućnosti da se piste aerodroma ponovo osposobe za prihvata civilnog zrakoplovstva, ali se kasnije

³ Judikatura (lat. iudicare suditi) organizacije i rad sudskih organa, pravosuđe. Podrazumijeva i stavove sudova o načelnim pravnim pitanjima.

⁴ Podzemni dio objekta se u cijelosti nalazi na teritoriji Republike Hrvatske.

odustalo od takve ideje. Napominjemo da na ovom području ne postoji granični spor, već osnovni problem predstavlja budućnost ovog kompleksa koji je u zajedničkom vlasništvu dvije susjedne države.

3. Granični sporovi Bosne i Hercegovine sa Srbijom

Nakon obostranog međunarodnog priznanja, dvije države su poštovale princip teritorijalnog statusa quo, stipulisanog⁵ u odredbama člana 10. Dejtonskog mirovnog ugovora od 21. novembra 1995. godine. Ubrzo nakon disolucije SFRJ, počela su razmatranja oko preuređenja novih državnih granica, a formirana je i međudržavna diplomatska komisija za granice. Kao polazna osnova je poslužila delimitacija izvršena poslije Drugog svjetskog rata, kada je izvršena demarkacija Mačvanskog sreza, po premjerima iz perioda od 1920. do 1923. godine, i na osnovu opisa mješovite komisije Austro-Ugarske i Kraljevine SHS. U premjerima na terenu izvršenim 1967. i 1982. godine, ozvaničena granica se našla i u kartama, dok je imovinskopravno razgraničenje uneseno u zapisnike graničnih opština (Dimitrijević, 2004).

3.1. Problematika granice u donjem toku rijeke Drine

Slika 2. Donji tok rijeke Drine između Janje i Anuijlja

Izvor: Topografska karta 1:25 000,
Vojnogeografski institut, Beograd

Od navedenog razgraničavanja do danas, došlo je do određenog odstupanja od granične linije između Semberije i Mačve, zbog meandriranja rijeke Drine. Takav prirodni proces uslovio je da se na teritoriji Bosne i Hercegovine nađe zemljište iz katastarskih opština u Srbiji, kao i na teritoriji Srbije zemljište iz katastarskih opština u Bosni i Hercegovini. Sve to uzrokuje velike probleme poljoprivrednicima, čija imanja ostaju na suprotnim obalama rijeke.

S obzirom na definiciju granice od prije sto godina, a to je sredina rijeke Drine, postoji problem sa jasnom definicijom granice danas. Današnje korito rijeke Drine, i korito rijeke Drine od prije sto godina znatno se razlikuju, pa je stoga teško znati gdje se danas nalazi državna granica između Bosne i Hercegovine i Srbije. Zona od više stotina metara duž lijeve strane donjeg toka rijeke Drine plavi se skoro svake godine, pri čemu su nivoi vode dosta visoki. Ova zona obuhvata dijelove naselja Janja i Amajlije (Slika 2).

⁵ Stipulacija (lat. stipulatio) pravni uvjet, pogodba; pristanak, obećanje; ugovor; svečano priznanje ugovorene obaveze

Granični (teritorijalni) sporovi Bosne i Hercegovine sa susjednim državama

Osim što Rijeka Drina meandriranjem stvara probleme kod precizne delimitacije granica, njena još značajnija karakteristika je plavljenje okolnih područja i ugrožavanje života i imovine stanovništva koje živi u neposrednoj blizini rijeke. Zbog toga je izgrađen plan o izgradnji nasipa, koji bi ujedno trebao da spriječi dalje meandriranje rijeke Drine, ali također, pri njegovoj izgradnji mora se voditi računa o granicama, tj. starom i novom koritu rijeke.

Slika 3. Meandriranje rijeke Drine u donjem dijelu toka

Izvor: Participativni pristup upravljanju prirodnim resursima-preduslov održivog razvoja na lokalnom nivou, UNECO i Centar za okolišno održivi turizam, str. 2.

Plan je da se izgradi zaštitni nasip na lijevoj obali kako bi se zaštitilo područje Semberije i Janje od poplava rijeke Drine, od Balatuna uzvodno do Glavičice. Nasip će biti spojen sa postojećim nasipom na rijeci Drini. Time će se osigurati zaštita od poplava za naselja: Balatun, Međaši, Dvorovi, Popovi, Amajlije, Janja i Obrijež i zaštita značajnih poljoprivrednih površina. Da bi se isključili paralelni tokovi u rukavcima i staračama rijeke Drine, te da se skoncentriše samo na glavno korito, treba predvidjeti pregradne građevine u rukavcima. Cilj im je da usmjere vode u glavni tok, pospješe taloženje materijala i vremenom potpuno isključe rukavac iz toka, te da se spriječi meandriranje rijeke Drine prema odbrambenim nasipima i ugrožavanje pratećih nasipa. (Plan upravljanja životnom sredinom i procjena uticaja na društvo, 2014.)

Izuzev ovog prirodnog fenomena koji uzrokuje poteškoće u preciznom utvrđivanju granice, na još četiri sektora granica nije određena na funkcionalan način: na dijelu željezničke pruge Beograd-Bar, na području Međurječja i na dijelu HE "Zvornik" i "Bajina Bašta". Na ta četiri sporna granična sektora, u pregovorima koji su vođeni između Bosne i Hercegovine i Srbije, kao rješenje spora su predlagane razmjene teritorija. Beograd je tražio da se 40,45 km² uključi u granice Srbije, kao i da obje hidroelektrane u cijelosti pripadnu Srbiji (Najetović, 2007).

3.2. Problematika granice kod hidroelektrana “Zvornik” i “Bajina Bašta”

Hidroelektrane “Zvornik” i “Bajina Bašta” su vlasništvo Republike Srbije, ali ih presijeca državna granica, koja vodi sredinom toka Drine. Problem je naročito izražen kod HE “Bajina Bašta”, čiji se generatori nalaze na teritoriji Bosne i Hercegovine. (Slika 4; granica ide sredinom akumulacije i brane; slikano sa teritorije Srbije u pozadini je teritorija Bosne i Hercegovine).

Slika 4. Hidroelektrana „Bajina Bašta

Izvor: <http://www.elektroenergetika.info/he-sr.htm> (09.10.2015.)

Pojedini stručnjaci za energiju i energetska efikasnost smatraju da je neosporno pravo Bosne i Hercegovine na dio proizvedene električne energije iz ovih hidroelektrana. Između ostaloga, bila je formirana i komisija koja je trebala pokrenuti aktivnosti oko diobenog bilansa električne energije, ali je njen rad zaustavljen.

Kod navedenih hidroelektrana Srbija je predložila da se državna granica sa sredine riječnog korita pomjeri na lijevu obalu Drine, 300 metara nizvodno i 200 metara uzvodno od ovih objekata, kako bi se oni našli na teritoriji Srbije. Kao kompenzacija Bosni i Hercegovini je ponuđena odgovarajuća vodena površina Drine koja pripada Srbiji, tj. pomjeranjem granice na desnu obalu na nekom drugom sektoru (Golić, 2008).

Na slici 5 prikazana je hidroelektrana Zvornik, sa branom koja je većim dijelom na državnoj teritoriji Bosne i Hercegovine, a u pozadini se nalazi bosanskohercegovačko naselje Divič, na lijevoj obali Drine.

Granični (teritorijalni) sporovi Bosne i Hercegovine sa susjednim državama

Slika 5. Hidroelektrana „Zvornik“

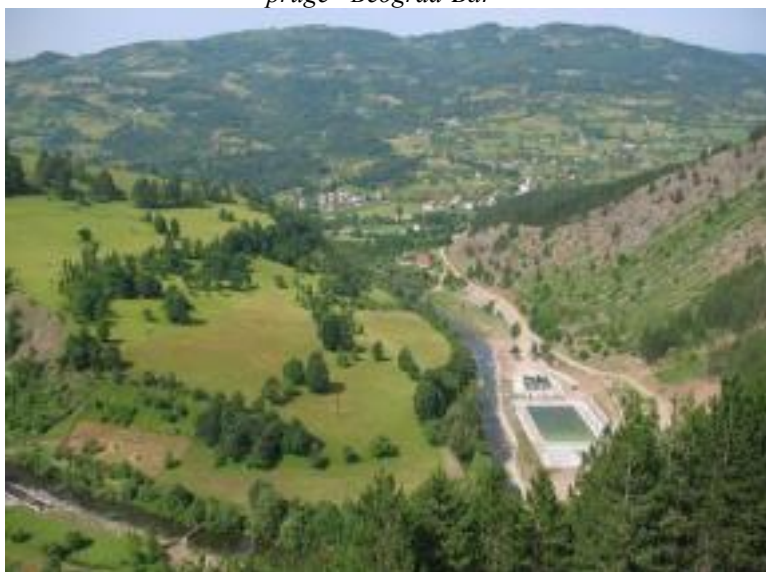

Izvor: <http://www.elektroenergetika.info/he-sr.htm>

3.3. Problematika granice na dijelu željezničke pruge Beograd-Bar

Željeznička pruga „Beograd-Bar“ između sela Jablanica u opštini Čajetina (Srbija) i Štrpci u opštini Rudo (Bosna i Hercegovina) na dužini od 12 km napušta teritoriju Srbije i prolazi kroz Bosnu i Hercegovinu. Kako je izmještanje željezničke pruge kod sela Štrpci na teritoriju Srbije skupo i tehnički veoma komplikovano, predloženo je od strane Srbije da se granična linija povuče duž pruge, uz kompenzaciju Bosni i Hercegovini teritorije iste površine na nekom drugom mjestu (Golić, 2008).

Slika 6. Dio granice Bosne i Hercegovine i Srbije neposredno pored pruge “Beograd-Bar”

Izvor: <http://www.zelieznice.net/forum/index.php7/topic/7589-prusa-beograd-bar-kroz-bosnuobiasnieno-uz-fotosrafiie/> (09.10.2015.)

Na slici 6, koja je snimljena sa dijela pruge koji se nalazi u Bosni i Hercegovini, vidi se rijeka Uvac koja predstavlja dio granice između Srbije (lijevo na slici, omeđena rijekom u poluluku) i Bosne i Hercegovine (desno na slici, prostor je na kome se nalazi željeznička pruga).

3.4. Problematika granice kod eksklave Međurječje

Na granici između Bosne i Hercegovine i Srbije, između opština Rudo i Priboj, nalazi se eksklava Međurječje, površine 4 km². Eksklave su mali, fizički odvojeni dijelovi države, u potpunosti okruženi teritorijom druge države. Ovakvi teritoriji su eksklave sa stajališta države kojoj politički pripadaju, a enklave sa stajališta države koja ih okružuju (Van Volkenburg, Stotz, 1954). Međurječje je područje koje zvanično pripada Bosni i Hercegovini, ali je u cijelosti okruženo teritorijom Srbije.⁶

Granična linija opština Rudo i Priboj između pribojskih sela Batkovići na zapadu, Hercegovačka Goleša (Herogoleša) na jugu i Kasindoli na istoku, ima specifičan oblik enklave. U ovom „ostrvu“ se nalazi katastarska opština Međurječje, koja pripada bosanskoj opštini Rudo iako je sa svih strana okružena teritorijom Srbije. Enklavu čine zaselak Međurječje i dio zaseoka Sastavci, čiji veći dio pripada Srbiji (Golić, 2008).

Slika 7. Geografski položaj eksklave Međurječje

Izvor: Geografski atlas za osnovnu i srednje škole, Sarajevo, 1998., str. 14-15; <http://seosite.iankrosh.com/sastavci.htm> (15.08.2015.)

⁶ Na većini državnih karata Bosne i Hercegovine, Međurječje se prikazuje spojeno sa ostatkom državnog teritorija, pa čak i na onima krupnijeg razmjera (zidne karte). Smatramo da bi autori i izdavači ovakvih karata trebali vjerodostojno prikazivati ovaj granični sektor, jer se zanemarivanje postojanja ove eksklave može smatrati nepoznavanjem elementarnih činjenica o granicama Bosne i Hercegovine.

Granični (teritorijalni) sporovi Bosne i Hercegovine sa susjednim državama

Međurječje ima i poseban strateški značaj, jer 2/3 seoskih naselja opštine Priboj⁷ ima izražen problem komunikacije sa opštinskim centrom uslijed položaja bosanskohercegovačke eksklave. Problem je nastao kada je Bosna i Hercegovina 1992. godine stekla nezavisnost, a tadašnje administrativne granice između jugoslovenskih republika postale državne granice. Eksklava stvara brojne poteškoće stanovništvu (saobraćajne, ekonomske, administrativno-pravne) sa obje strane državne granice. Najveću teškoću stanovništvu pojedinih ruđanskih i pribojskih sela predstavlja otežana komunikacija sa opštinskim centrima, do kojih mogu doći samo preko teritorije druge države, uz nekoliko prelazaka državne granice (Golić, 2008).

Svi značajniji objekti u ovoj eksklavi (zgrada Mjesne zajednice, osmogodišnja osnovna škola, policijska stanica, dom kulture, zadružni dom, ambulanta i pošta) pripadaju Srbiji i na njima stoji natpis SO Priboj, iako se nalaze na teritoriji Bosne i Hercegovine. Snabdijevanje vodom, električnom energijom i telefonske veze su u nadležnosti opštine Priboj, u kojoj stanovništvo plaća komunalne usluge u dinarima, a porez u opštini Priboj u konvertibilnim markama. U bosanskohercegovačkoj eksklavi oko 90% stanovništva su državljani Srbije i posjeduju lične karte izvađene u Priboju, a svega 10% su državljani Bosne i Hercegovine, sa ispravama u Rudom.

Proces rješavanja graničnog spora počeo je 2001. godine u okviru Međudržavne diplomatske komisije za državnu granicu tadašnje SR Jugoslavije i Bosne i Hercegovine. Obje strane su priznale postojeću (avnojevsku) granicu ali su izrazile stav da je sadašnja demarkaciona linija nefunkcionalna i da je neophodna njena korekcija. Međutim, stavovi dvije države o načinu rješavanja graničnih pitanja znatno se razlikuju. Republika Srbija je uputila Bosni i Hercegovini prijedlog da se, umjesto razvođa na planini Bič, kao granica utvrdi sredina toka Lima od ušća Uvca do sela Sjeverina, tako da ruđanska sela na lijevoj strani Lima, Ustibar, Mioče i Mokronozi, postanu dio opštine Priboj u Srbiji, kojoj prirodno i ekonomski gravitiraju. Ovim prijedlogom u sastav Srbije ušla bi i sadašnja bosanskohercegovačka eksklava Međurječje u pribojskoj Mjesnoj zajednici Sastavci. Za sve teritorije koje bi joj pripale, Srbija je ponudila odgovarajuću teritorijalnu kompenzaciju u korist Bosne i Hercegovine.

Na drugoj strani, Komisija za granice Bosne i Hercegovine predlaže da se granica odredi stvaranjem uskog koridora kroz Srbiju, kojim bi eksklava Međurječje imala direktnu fizičku vezu sa teritorijom opštine Rudo. I pored velikog broja sastanaka Međudržavne komisije i izlazaka na teren, rješenje ovog pitanja još se ne nazire. (Golić, 2008).

4. Granični sporovi Bosne i Hercegovine sa Crnom Gorom

U Sarajevu je, dana 23.12.2009. godine, parafiran Ugovor o državnoj granici između Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Obrazovana je Stručna grupa za zajedničko radno tijelo za izradu dokumentacije i identifikacije granične linije između Crne Gore i Bosne i Hercegovine, i topografske karte sa ucertanom graničnom linijom i opis državne granice, kao priloga Ugovora. Na prvoj sjednici komisija održanoj 28.10.2008. godine u Sarajevu, zajednički je konstatovano, da su prethodne komisije identifikovale i utvrdile pravac protezanja granične linije i ucertali je na topografskoj karti 1:25000. U toku kasnijih pregovora dogovoreno je da Zajedničko radno tijelo izvrši analizu protezanja granične linije, te da se konačno pripremi topografska karta sa tekstualnim opisom granične linije između dvije države i dogovori način obilježavanja granične linije graničnim oznakama.

Između ostaloga, usaglašena je granična linija u dužini od 242 km. Međutim, stručna grupa Bosne i Hercegovine inicirala je spor između katastarske opštine Strečanje

⁷ 32 naselja

(opština Pljevlja) i katastarskih opština Brusna i Slatina u opštini Foča (Bosna i Hercegovina) površine spornog dijela 77 hektara. Naime, Bosna i Hercegovina na području gdje je identifikovan novonastali spor posjeduje katastar nepokretnosti koji je nastao na osnovu aerofotogrametrijskog snimanja iz 1978. godine, dok Crna Gora svoje viđenje protezanja granične linije temelji na zapisniku o razgraničenju iz 1953. godine. Zajednička radna grupa, na osnovu Uputstva o radu, nije bila u stanju da riješi novonastali spor (Informacija, 2013). Naknadno je prihvaćen prijedlog da se na dijelu neusuglašene granične crte između Foče i Pljevalja ona povuče prirodnom granicom - potokom koji dijeli ovo područje na dva približno ista dijela: sjeverni dio pripao je Crnoj Gori, a južni dio Bosni i Hercegovini.

U periodu od decembra 2009. do augusta 2015. godine radilo se na finalizaciji priloga Ugovora o granici, da bi konačno, isti bio potpisan 26.08.2015. godine u Beču, a bosanskohercegovačka strana se nada će brzi proces ratifikacije sporazuma ubrzati i početak rješavanja otvorenih graničnih pitanja sa Hrvatskom i Srbijom. Potpisivanjem ovog sporazuma Bosna i Hercegovina i Crna Gora su postale prve dvije države sa prostora bivše Jugoslavije koje su riješile pitanje granica.

4.1. Problematika granice na području Sutorine i Kruševice

Sutorina je područje uz istoimenu rječicu koja se ulijeva u Topaljski zaljev, na zapadnoj strani ulaza u Boku kotorsku. U srednjem vijeku pripadala je župi Dračevici, a navedena župa je 1377. g. pripojena srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Godine 1382. bosanski kralj Tvrtko I Kotromanić u blizini Sutorine osniva grad Novi, današnji Herceg-Novi (Tuno i dr. 2011). U XVII stoljeću ovo područje kratko je bilo pod vlašću Mletačke Republike, da bi prema odredbama Karlovačkog mira iz 1699. godine bilo definirano da Dubrovačka republika i dalje bude osmanskim područjem odvojena od mletačkih posjeda u Dalmaciji i Boki kotorskoj. Na osnovu te odredbe, tokom 1700. godine započelo je razgraničenje na području Dračevice. Mlečani su tako ovaj uski koridor vratili u sastav Bosanskog ejaleta. Koridor je u sjevernom dijelu obuhvatao planinsko područje Kruševice, a na jugu Sutorinsko polje, te je izbijao na ulazni dio Boke kotorske kod ušća Sutorine. Granična crta počinjala je na morskoj obali kod današnjeg Igala, odakle je slijedila reljefna uzvišenja iznad doline Sutorine a potom prolazila kroz područje planinskih sela Dračevice. Područje Sutorine je na taj način i u narednih 250 godina bilo sastavni i neotuđivi dio bosanskohercegovačkog teritorija.

Nakon podjele Kraljevine Jugoslavije na banovine 1929. godine, formirana je Primorska opština, koja je obuhvatala Sutorinu i Kruševicu. Ta se opština nalazila u Trebinjskom okrugu, unutar Zetske banovine. Primorska opština je 1936. godine izdvojena iz Trebinjskog okruga i pripojena Bokokotorskom okrugu (Tuno i dr. 2011). Da bi se stanje u katastru zemljišta podudaralo sa stanjem u političko-upravnom i poreskom pogledu, opština primorska, koju sačinjavaju katastarske opštine Kruševica i Sutorina izdvaja se iz područja katastarske opštine u Trebinju i pripaja području katastarske uprave u Kotoru. Takvo stanje ostalo je do danas, iako opština primorska sa dvije katastarske opštine nikada nije bila ranije u katastru Crne Gore kao političke jedinice već u Bosni i Hercegovini (Omeragić, 2015). Budući da su srezovi trebinjski i kotorski bili u sastavu Zetske banovine, nisu postojali nikakvi opravdani administrativno-upravni razlozi za izmještanje opštine Primorje iz trebinjskog i njeno pripajanje kotorskom srezu (Mulić, 2015).

Unutrašnje granice tokom NOB-a⁸ u Drugom svjetskom ratu nisu bile predmet rasprave tokom zasjedanja najviših organa vlasti AVNOJ-a, kako u Bihacu tako i Jajcu.

⁸ NOB- Narodnooslobodilačka borba

Na bazi historijskih činjenica ove rasprave su bile odgođene za poratno vrijeme iz strateških interesa kako odluke o unutrašnjem razgraničavanju ne bi uticale na tok oslobođilačkog rata (Spahić i dr. 2014). Međutim, na sjednici Predsjedništva AVNOJ-a 24. februara 1945. godine, spominje se unutarne razgraničenje nove Jugoslavije. Stav sekretara Predsjedništva bio je da kriterij za granice Bosne i Hercegovine bude stanje određeno Berlinskim kongresom⁹ 1878. godine. Prema tome Sutorina je trebala ostati u Bosni i Hercegovini, ali je ipak pripala Crnoj Gori, vjerovatno sporazumom visokih partijskih rukovoditelja.¹⁰ Prvi zvanični podaci o Sutorini u sastavu Crne Gore potiču iz 1947. godine. Razgraničenje Bosne i Hercegovine i Crne Gore iza Drugog svjetskog rata još uvijek nije historijski do kraja istraženo. U svakom slučaju, unutar takve druge Jugoslavije, Bosna i Hercegovina je izgubila svoj drugi izlaz na Jadran, potvrđen kroz historiju nizom karata (Tuno i dr. 2011).

Okolnosti zbog čega se to desilo još uvijek su u sferi nagađanja. Iz jednih izvora saznajemo da je ovo urađeno kao zamjena Sutorine za neke dijelove teritorija koji se danas nalaze u sastavu Nacionalnog parka „Sutjeska“, što se uporednom rekonstrukcijom kartografskih granica na krupnorazmjernim kartama iz 1884. godine, i novijim reambuliranim krupnorazmjernim kartama nije moglo utvrditi kao relevantna činjenica (Spahić i dr. 2014). Također, pojedini autori dovodili su u vezu razmjenu teritorije Sutorine za sela Vučevo i Kruševo kod Šćepan polja, na mjestu gdje se sastaju Piva i Tara i gdje nastaje Drina. Međutim, pitanje Vučeva i Kruševa razmatralo se na „Sedmom redovnom zasjedanju Saveznog vijeća i Vijeća naroda“ u maju 1949. godine., a prijedlog o pripajanju ova dva sela Bosni i Hercegovini, u čijem sastavu su bila i prije Drugog svjetskog rata¹¹, prihvaćen je jednoglasno.

Ustavom FNR Jugoslavije iz 1946. godine definisano je da razgraničavanja između narodnih republika u Nadležnosti narodne skupštine FNRJ. S tim u vezi, obje republike su po pitanju međusobnog razgraničavanja morale imati saglasnost republičkih skupština. Također, i Ustav NR Bosne i Hercegovine nalagao je da isključiva nadležnost promjena granica pripada Narodnoj skupštini, koju opet mora potvrditi državna skupština u Beogradu.

O izdvajanju Sutorine i Kruševice iz administrativno-teritorijalnog ustroja Bosne i Hercegovine te njihovim priključenjem Crnoj Gori nikad nije odlučivala Narodna skupština Bosne i Hercegovine pa ni kasnije Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. A za Sutorinu nikada nije data saglasnost najvišeg bosanskohercegovačkog tijela (Kurtćehajić, 2015).

Ujedinjene nacije su 1992. godine utemeljile četveročlanu Arbitražnu komisiju¹² za pitanje granica među bivšim jugoslovenskim republikama. Komisija je zaključila da su kopnene granice među republikama one koje su zatečene na dan priznanja državnosti, dok morske granice bivše republike moraju rješavati međusobnim sporazumima ili arbitražom.

⁹ Granice Bosne i Hercegovine utvrđene Berlinskim kongresom definisale su izlazak Bosne i Hercegovine na Jadransko more na dvije kontinentalne obale: u Neumu i Sutorini i jednu poluočnu na Kleku.

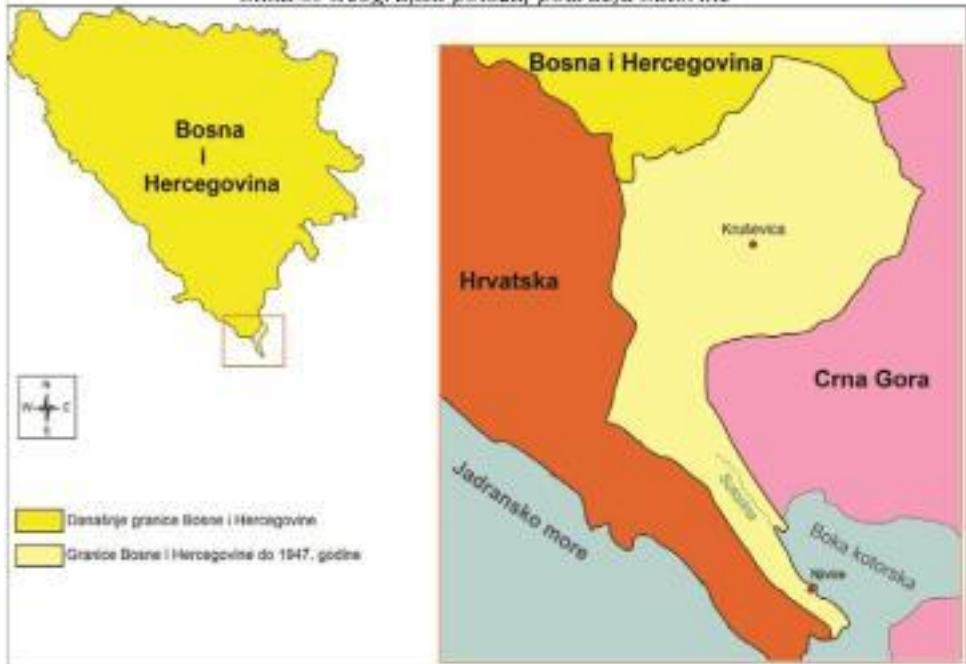
¹⁰ U literaturi se često nailazi na tvrdnje kako je Đuro Pucar-Stari poklonio Sutorinu Crnoj Gori. Međutim, on taj teritorij nije mogao pokloniti obzirom da je politička općina Primorje još od 12. decembra 1936. godine bila u sastavu sreske ispostave Herceg Novi bokokotorskog sreza. On je, pozivom na odluku Predsjedništva AVNOJ-a samo mogao da zatraži njeno vraćanje matici zemlji, ali, kao što će se vidjeti, to nije učinio. Međutim, posljedica po Bosnu i Hercegovinu bila je ista kao da je i poklonio.

¹¹ Sela Kruševo i Vučevo su se u toku Narodnooslobodilačke borbe otrgla iz Paveličeve, fašističke NDH i priključila slobodarskoj Crnoj Gori

¹² Na čelu komisije bio je bivši predsjednik Ustavnog suda Francuske Robert Badinter, a po njegovom prezimenu je ova komisija postala poznata kao Badinterova komisija

To znači da je Bosna i Hercegovina stekla pravo tražiti ispravku morske granice sa Crnom Gorom i povrat područja Sutorine. Međutim, to nikada nije učinjeno (Mulić, 2015).

Slika 8. Geografski položaj područja Sutorine

Izvor: Tmo, N, Mulahasić, A., Kozličić, M.: *Rekonstrukcija granice sutorinskog izlaza Bosne i Hercegovine na Jadransko more s pomoću starih geografskih karata. Kartografija i geoinformacije, Vol. 10, No. 16, str. 26-55, Zagreb, 2011. (Prilagodio: Amir Halilović)*

Iako su potpisivanjem ugovora u Beču Bosna i Hercegovina i Crna Gora riješile sva otvorena granična pitanja, ovakvim konačnim ishodom mnogi u Bosni i Hercegovini mogu biti nezadovoljni. Naime nakon što su vlada Crne Gore i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine tokom 2014. godine utvrdili prijedlog ugovora o državnoj granici, u decembru iste godine uslijedila je rezolucija poslanika Socijaldemokratske partije (SDP) u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine Denisa Bećirovića, koji je tražio poništenje tog prijedloga i vraćanje područja Sutorine u sastav Bosne i Hercegovine. Zbog sporenja oko Sutorine crnogorski predsjednik Filip Vujanović nije odobrio odlazak novog ambasadora Crne Gore u Sarajevo. Međutim, Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine u maju 2015. godine odbacio je rezoluciju o Sutorini, potvrđujući time da taj pojas ostaje u sastavu Crne Gore. Konačan epilog sudbina Sutorine doživjela je na konferenciji u Beču 26. augusta 2015. godine gdje je potvrđeno i potpisano da sporni teritorij ostaje u sastavu Crne Gore.

5. Zaključak

Geneza svih teritorijalnih sporova Bosne i Hercegovine sa susjednim državama datira iz perioda nastajanja socijalističke Jugoslavije, kada su današnje međunarodne granice predstavljale samo unutrašnje, granice socijalističkih republika. Procesom disolucije Jugoslavije nastaju ozbiljne teškoće prilikom precizne delimitacije i demarkacije, kao i funkcionisanja novih međunarodnih granica.

Još 1999. godine, Ugovor o međunarodnoj granici između Bosne i Hercegovine i Hrvatske potpisali su predsjednici dvije države, Franjo Tuđman i Alija Izetbegović. Ovaj

Ugovor, iako važi i danas, osporen je od Hrvatske strane, zbog dijela granice kod zaljeva Neum-Klek. Također, sa susjednom Hrvatskom postoji spor oko granice i na rijeci Uni kod Bosanske i Hrvatske Kostajnice.

Bosna i Hercegovina ima nekoliko otvorenih graničnih pitanja sa susjednom Srbijom. Prije svega, odnosi se to na eksklavu Međurječje, koja administrativno-teritorijalno pripada općini Rudo, a sa svih strana je okružena teritorijom općine Priboj u Srbiji. Također problem predstavlja i dio željezničke pruge Beograd-Bar koja napušta teritoriju Srbije na dužini od 12 km i prolazi kroz selo Štrpce u općini Rudo. Osim navedenoga sporne su i dvije hidroelektrane, "Zvornik" i "Bajina Bašta". Obje su uključene u elektroenergetski sistem Srbije, iako su izgrađene na rijeci Drini, koja predstavlja graničnu rijeku između dvije države. Također, rijeka Drina u donjem dijelu svog toka zahvaljujući snažnom meandriranju znatno je promijenila svoj tok u odnosu na period kada je kao granica utvrđena sredina riječnog korita.

Granične sporove Bosna i Hercegovina nema jedino sa Crnom Gorom. U augustu 2015. godine u Beču je parafiran sporazum o granici, a parlament Crne Gore ratifikovao ga je u decembru iste godine, dok je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine to uradilo u januaru 2016. godine. Na taj način, Bosna i Hercegovina i Crna Gora postale su jedine dvije države bivše Jugoslavije koje nemaju otvorenih graničnih pitanja.

6. Literatura i izvori

1. Degan, V. Đ.: Delimitacija i demarkacija vanjskih granica Republike Hrvatske, PPP, god. 54 169, str. 57-71, Zagreb, 2015.
2. Dimitrijević, D.: Međunarodno-pravni tretman graničnih sporova na prostoru bivše Jugoslavije, International problems, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2004.
3. Golić, R.: Međurečje - bosanska enklava u Srbiji. Globus, 33, 133-146., Beograd, 2008.
4. Klemenčić, M.: The Border Agreement between Croatia and Bosnia-Herzegovina: The first but not the last, Boundary and Security Bulletin, 7/4, IBRU Durham, 96-101., 1999-2000.
5. Klemenčić, M., Topalović, D.: Morske granice u Jadranskome moru, Geoadria, Vol. 14 No. 2, 2009.
6. Kurtćehajić, S.: Sutorina kroz percepciju mišljenja Badinterove komisije, Acta geographica Bosniae et Herzegovinae 2015, Posebno izdanje, Sutorina, str. 23-32, Sarajevo, 2015.
7. Mihajlović, S.: Crtanje granica na Zapadnom Balkanu: Ljudska perspektiva- Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2012.
8. Mulić, J.: Sutorina u Boki kotorskoj neotuđivi teritorij Bosne i Hercegovine, Acta geographica Bosniae et Herzegovinae 2015, Posebno izdanje, Sutorina, str. 37-50, Sarajevo, 2015.
9. Najetović, Dž.: Geopolitički položaj Bosne i Hercegovine u evroatlantskim integracijama Zapadnog Balkana, DES, Sarajevo, 2007.
10. Omeragić, I.: Pravne činjenice kojim se potvrđuje vlasništvo Bosne i Hercegovine na Kruševicu i Sutorinu, Acta geographica Bosniae et Herzegovinae 2015, Posebno izdanje, Sutorina, str. 33-35, Sarajevo, 2015.
11. Perković, Z.: Identifikacija državne granice između Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske i druga granična pitanja, Vanjskopolitička inicijativa uz pomoć Ambasade Velike Britanije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013.
12. Pinther, M., Robertson, W. A., Shoshany, M., Shrestha, B. N., Srebro, H.:

- International boundary making, Editor: Haim Srebro, International Federation of Surveyors (FIG), Copenhagen, 2013
13. Spahić, M., Jekauc, A., Bušatlija, I., Temimović, E., Jahić, H., Mezetović, A.: Sutorina-uzurpirani geografski teritorij Bosne i Hercegovine, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 1, 73-82, Sarajevo, 2014.
 14. Tuno, N, Mulahasić, A., Kozličić, M.: Rekonstrukcija granice sutorinskog izlaza Bosne i Hercegovine na Jadransko more s pomoću starih geografskih karata. *Kartografija i geoinformacije*, Vol. 10, No. 16, str. 26-55, Zagreb, 2011.
 15. Van Volkenburg, S., Stotz, C.: *Elements of political geography*-second edition, Prentice-Hall, New York, 1954.
 16. Sedmo redovno zasjedanje saveznog veća i veća naroda Narodne skupštine FNRJ, stenografske beleške, 25-28 maj, Beograd, 1949.
 17. Treaty on the State Border between the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina, DOALOS/OLA-United Nations, 30 July 1999
 18. Zakon o graničnoj kontroli, Sl. glasnik BiH 53/09 i 54/10, PS BiH, br.: 361/09, Sarajevo, 15. juni 2009.
 19. Informacija o dosadašnjim aktivnostima na obavljanju poslova razgraničenja i utvrđivanja državne granice i pripremanja za zaključivanje međunarodnih ugovora o državnoj granici sa susjednim državama, Vlada Crne Gore, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Podgorica, 2013.
 20. Projekat izrade zaštitnog nasipa na lijevoj obali Drine od Balatuna do Glavičica, Institut za građevinarstvo „IG“ Banja Luka, Banja Luka, 2014.